

تاریخ صدر اسلام

• سیواوش یاری

کرده و بعبوری کتاب تاریخ صدر اسلام دکتر غلامحسین زرگری نژاد که در واقع بهترین و کاملترین کتابی است که تاکنون در مورد تاریخ صدر اسلام نوشته شده می‌پردازیم.

این کتاب که از مجموعه کتاب‌های سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت) می‌باشد در واقع حاصل دو دهه تلاش و تحقیق دکتر غلامحسین زرگری نژاد استاد برجسته تاریخ دانشگاه تهران می‌باشد و می‌توان گفت قدری فراتر از یک کتاب درسی است و حدود هفتصد صفحه را شامل می‌شود و از پنج بخش تشکیل شده است.

بخش اول به ویژگی‌های جغرافیایی و مشخصات طبیعی، انسانی و اجتماعی شبه جزیره عربستان قبل از اسلام می‌پردازد و نزدیک به دو پنجم کتاب را دربرمی‌گیرد که با کمی تفصیل خود می‌توانست کتاب جداگانه‌ای باشد. مسائل مختلفی چون تقسیمات سرزمین عربستان، تقسیمات قوم عرب، ویژگی‌های سیاسی، اقتصادی و اجتماعی عربستان جنوبی و عربستان شمالی و حجاز، ساختار اقتصادی، اجتماعی و سیاسی مکه و یشرب، ادیان و عقاید دینی جامعه حجاز و بافت و ساختار اجتماعی و ارزش‌های عربی جامعه حجاز در دوره جاهلی و ساخت عقلی و باورهای خرافی عرب در این منطقه در بخش اول مورد بررسی تفصیلی قرار می‌گیرد. گرچه همان طور که نویسنده خود نیز بیان می‌کند، وقوف به کلیات و جزئیات هویت و ساخت این دوره باعث درک آسانتر رابطه علی اسلام با فرهنگ و تمدن قوم عرب و اعجاز بعثت می‌گردد (ص ۱۷۸)

ولی در واقع این همه تفصیل مطالب به عنوان درآمد و مقدمه مطلب اصلی آن هم در یک کتاب درسی چندان مناسب به نظر نمی‌رسد و باعث خستگی و کسالت خواننده نسبت به اصل مطلب کتاب خواهد شد. اگر چنین آگاهی نسبت به دوره قبل از اسلام لازم باشد که هست بهتر است خواننده را به کتاب‌های مربوط در این زمینه رهنمون ساخت، و همان طور که گفته شد خود این بخش نیز می‌تواند به عنوان کتابی جداگانه چاپ گردد. به هر حال مطالبی که در مورد عرب قبل از اسلام در این کتاب آمده در هیچ کدام از تالیفات جدید یافت نمی‌شود و این خود یکی از ویژگی‌ها و برجستگی‌های این کتاب است که تسلط نویسنده و حوصله و پشتکاروی را در بررسی موضوع نشان می‌دهد.

بخش دوم کتاب به بررسی زندگی پیامبر (ص) از تولد تا بعثت می‌پردازد و شامل همه مطالب مربوط به این دوره از تاریخ پیامبر (ص) اسلام است. اما آنچه کدر این بخش از کتاب نسبت به تالیفات دیگر تازگی دارد، نگاهی واقع‌بینانه و تحلیلی از حوادث مربوط به پیامبر (ص) در این دوره است. از جمله پاسخ به این سؤال که چرا حضرت محمد (ص) به «امین» ملقب و معروف گشته، به نحوی که در اینجا آمده در منابع دیگر نیست، مسائل فکری، فرهنگی عصر پیامبر (ص) در دوره قبل از بعثت نیز با تفصیل

در سال‌های اخیر کتاب‌های زیادی در مورد تاریخ اسلام و به خصوص عصر پیامبر (ص) و خلفای نخستین نوشته شده است هر چند بسیاری از این نوشته‌ها مفید و با ارزش هستند اما متأسفانه تعدادی از این کتاب‌ها توسط کسانی نوشته شده که نه تنها در زمینه تاریخ اسلام اطلاعات و تخصص لازم را نداشته‌اند بلکه اساساً با تاریخ و روش تحقیق در این رشته از علم نیز آشنایی کافی نداشته‌اند. برخی از این نوشته‌ها از سرتعصب، بعضی به جهت دلسوزی و گاهی نیز به منظور کسب درآمد بوده است. لذا نگارش آنها نه تنها هیچ سودی به حال اسلام و جامعه علمی و دانشگاهی نداشته بلکه مضر هم بوده است، اکثر این نوشته‌ها فاقد تحلیل و تفسیر علمی وقایع و حوادث هستند و تنها به نقل حوادث اکتفا نموده‌اند.

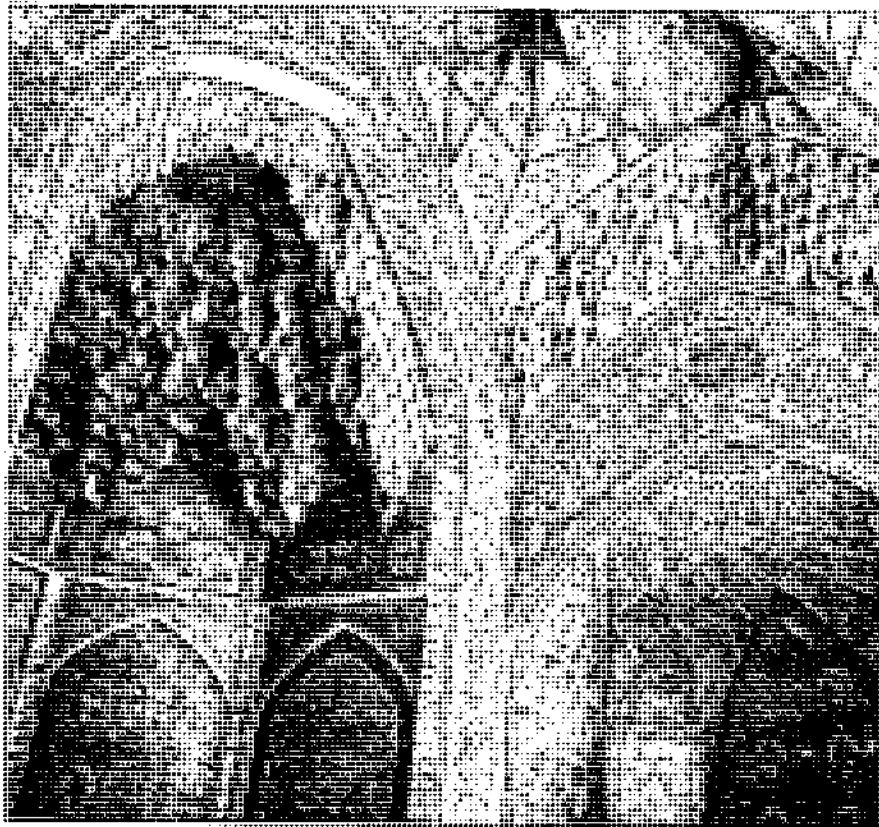
شمار اندکی نیز کم و بیش جنبه علمی قضایا را نگه داشته و تا حدود زیادی از داستان پردازی و خرافه‌گویی دوری جست‌اند، با این حال این دسته نیز به تحلیل حوادث پرداخته و تنها به تفصیل نقل وقایع اکتفا کرده‌اند. تاریخ‌هایی که از سر تعصب نوشته شده جنبه عامیانه داشته و با توجه به اینکه نویسنده خود در پی کشف مجهولی نبوده است طبیعی است این تحقیق تنها به ابرام و تثبیت یافته‌های پیشین و دست‌آورد‌های یک دیدگاه خاص انجامیده است. نتایج این گونه تحقیقات نیز ممکن است هیچگونه بنیان علمی و الهی نداشته باشد. آنچه که در این مقاله مورد نظر است مطالب مربوط به صدر اسلام می‌باشد.

مهمترین اشکال این نوشته‌ها کلیشه‌ای بودن، اختصار مطالبه نقل صرف وقایع و تحلیل جزئی، عدم استفاده از تمام منابع، برخورد گزینشی با مطالب و محتوای منابع تاریخی، عدم توجه کافی به ساختارهای سیاسی، اجتماعی و اقتصادی عصر جاهلیت و فقدان نقد داستان‌های دروغین و تامل در آنهاست. البته برخی از این نوشته‌ها ممکن است نسبت به دیگری بهتر بوده و یا کتابی ممکن است تنها یک ایراد به آن وارد باشد. در هر صورت با وجود نگارش کتاب‌های زیادی که تاکنون نوشته شده خلا ناشی از وجود یک کتاب معتبر، مفصل و علمی خالی است و به نظر می‌رسد که با نگارش کتاب تاریخ صدر اسلام دکتر غلامحسین زرگری نژاد تا حدود زیادی این خلا پر شده است.

کتاب‌هایی که از دانشمندان عربی و غربی ترجمه شده نیز یکی به جهت تعصب و دیگری به لحاظ نگرش به پیامبر (ص) به عنوان فرستاده خدا و عدم توجه به ایمان مسلمانان نمی‌توانند راهگشای مشکلات موجود باشند. نویسندگان مارکسیست نیز با توجه به معطوف‌فحاشتن تمامی جریانات تاریخی به مسائل اقتصادی نمی‌توانند تئوری‌های مربوط به وضعیت سیاسی، اجتماعی و اقتصادی پیامبر (ص) و مسلمانان را تبیین و توجیه کنند. از آنجا که مجال مقایسه کتاب‌هایی که در سال‌های اخیر نوشته شده با کتاب مورد نظر این مقاله در این نوشته نیست به این نگاه اجمالی اکتفا

■ تاریخ صدر اسلام (عصر نبوت)
■ تالیف: دکتر غلامحسین زرگری نژاد
■ ناشر: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، تهران، چاپ اول، ۱۳۷۸

● با وجود نگارش کتابهای زیادی که تاکنون در زمینه تاریخ صدر اسلام نوشته شده، خلاء ناشی از وجود یک کتاب معتبر، مفصل و علمی خالی است و به نظر می‌رسد که با نگارش کتاب «تاریخ صدر اسلام» دکتر غلامحسین زرگری نژاد تا حدود زیادی این خلاء پر شده است

● کتابهایی که از دانشمندان عربی و غربی ترجمه شده نیز یکی به جهت تعصب و دیگری به لحاظ نگرش به پیامبر (ص) به عنوان فرستاده خداوند و عدم توجه به ایمان مسلمانان نمی‌توانند راهگشای مشکلات موجود باشند

تحلیل و دقت بیشتری بیان شده است. این قسمت از مطالب نیز در کتاب‌های دیگر یافت نمی‌شود. از دیگر مطالب و مباحثی که در این بخش از تازگی برخوردار است تحلیل و رد داستان شق صدر است که در بیشتر تالیفات قدیم و جدید بدون توجه و امان نظر مورد توجه و قبول واقع شده است. مرود شمردن سفر پیامبر (ص) به شام و برخورد با بحیرای راهب و همچنین رد شبهات از شخصیت و آئین پیامبر (ص) از دیگر مطالب بخش دوم می‌باشد که همگی حکایت از بررسی دقیق و موشکافانه منابع و نقد محتوایی مطالب آنهاست.

در بخش سوم کتاب، تاریخ اسلام در دوره مکی مورد بررسی قرار می‌گیرد. با اینکه به جرات می‌توان گفت که تمامی مطالب این کتاب از تازگی و طراوت خاصی برخوردار است اما آنچه که در این بخش برجسته‌نماید به این قرار است:

۱- بیان حوادث به ترتیب و توالی تاریخی و توجه به مسئله زمان در بیان رویدادها.

۲- تهیه جدول فهرست اسامی اولین ایمان‌آوردگان و مؤمنان بر اساس سیره ابن‌شام و مقایسه با تاریخ طبری، روض الانف، تاریخ یعقوبی و نهایه الارب.

۳- بیان منظم مراحل مختلف دعوت پیامبر (ص) و واکنش‌های قریش و دست‌مندی این واکنش‌ها.

۴- ارائه تحلیل‌های جدید در مورد مهاجرت اولو دوم به حبشه و بیان این مطلب که دسته اول مسلمانان که به حبشه رفته‌اند نه برای ماندن و استقرار دائمی بلکه برای فراهم کردن زمینه برای مهاجرت اصلی (دوم) نزد پادشاه حبشه رفته‌اند و به همین جهت نیز سال بعد به مکه باز گشتند.

۵- تردید در گزارش مربوطه به خورده شدن عهدنامه قریش علیه بنی‌هاشم بوسیله موریانه.

۶- ارائه تحلیل‌ها و نقطه نظرات جدید در خصوص سفر پیامبر (ص) به طائف.

۷- بیان مطالب و دلایلی در مورد ایمان ابوطالب به خدا و پیامبر (ص).

۸- ذکر تمامی منازلی که پیامبر (ص) طی هجرت از مکه به یثرب از آنها عبور نموده است.

بخش چهارم کتاب نیز به حوادث و وقایع زندگی پیامبر اسلام و مسلمانان در مدینه از آغاز ورود پیامبر اسلام (ص) تا غزوه خندق اختصاص دارد. از ویژگی‌ها و مشخصات این بخش از کتاب که آن را از کتاب‌های دیگر متمایز می‌سازد، بررسی تحلیلی وقایع و حوادث بانگه به منابع مختلف و معتبر است. از دیگر ویژگی‌های آن، می‌توان به مطالبی چون ارائه کل مواد نخستین قواعد و قوانین اداره جامعه اسلامی در مدینه، تهیه جدول فهرست سرایا و غزوات پیامبر (ص) و مسلمانان در این دوره، توجه به مسائل

تحلیل و دقت بیشتری بیان شده است. این قسمت از مطالب نیز در کتاب‌های دیگر یافت نمی‌شود. از دیگر مطالب و مباحثی که در این بخش از تازگی برخوردار است تحلیل و رد داستان شق صدر است که در بیشتر تالیفات قدیم و جدید بدون توجه و امان نظر مورد توجه و قبول واقع شده است. مرود شمردن سفر پیامبر (ص) به شام و برخورد با بحیرای راهب و همچنین رد شبهات از شخصیت و آئین پیامبر (ص) از دیگر مطالب بخش دوم می‌باشد که همگی حکایت از بررسی دقیق و موشکافانه منابع و نقد محتوایی مطالب آنهاست.

در بخش سوم کتاب، تاریخ اسلام در دوره مکی مورد بررسی قرار می‌گیرد. با اینکه به جرات می‌توان گفت که تمامی مطالب این کتاب از تازگی و طراوت خاصی برخوردار است اما آنچه که در این بخش برجسته‌نماید به این قرار است:

۱- بیان حوادث به ترتیب و توالی تاریخی و توجه به مسئله زمان در بیان رویدادها.

۲- تهیه جدول فهرست اسامی اولین ایمان‌آوردگان و مؤمنان بر اساس سیره ابن‌شام و مقایسه با تاریخ طبری، روض الانف، تاریخ یعقوبی و نهایه الارب.

۳- بیان منظم مراحل مختلف دعوت پیامبر (ص) و واکنش‌های قریش و دست‌مندی این واکنش‌ها.

۴- ارائه تحلیل‌های جدید در مورد مهاجرت اولو دوم به حبشه و بیان این مطلب که دسته اول مسلمانان که به حبشه رفته‌اند نه برای ماندن و استقرار دائمی بلکه برای فراهم کردن زمینه برای مهاجرت اصلی (دوم) نزد پادشاه حبشه رفته‌اند و به همین جهت نیز سال بعد به مکه باز گشتند.

۵- تردید در گزارش مربوطه به خورده شدن عهدنامه قریش علیه بنی‌هاشم بوسیله موریانه.

۶- ارائه تحلیل‌ها و نقطه نظرات جدید در خصوص سفر پیامبر (ص) به طائف.

۷- بیان مطالب و دلایلی در مورد ایمان ابوطالب به خدا و پیامبر (ص).

۸- ذکر تمامی منازلی که پیامبر (ص) طی هجرت از مکه به یثرب از آنها عبور نموده است.

بخش چهارم کتاب نیز به حوادث و وقایع زندگی پیامبر اسلام و مسلمانان در مدینه از آغاز ورود پیامبر اسلام (ص) تا غزوه خندق اختصاص دارد. از ویژگی‌ها و مشخصات این بخش از کتاب که آن را از کتاب‌های دیگر متمایز می‌سازد، بررسی تحلیلی وقایع و حوادث بانگه به منابع مختلف و معتبر است. از دیگر ویژگی‌های آن، می‌توان به مطالبی چون ارائه کل مواد نخستین قواعد و قوانین اداره جامعه اسلامی در مدینه، تهیه جدول فهرست سرایا و غزوات پیامبر (ص) و مسلمانان در این دوره، توجه به مسائل

تحلیل و دقت بیشتری بیان شده است. این قسمت از مطالب نیز در کتاب‌های دیگر یافت نمی‌شود. از دیگر مطالب و مباحثی که در این بخش از تازگی برخوردار است تحلیل و رد داستان شق صدر است که در بیشتر تالیفات قدیم و جدید بدون توجه و امان نظر مورد توجه و قبول واقع شده است. مرود شمردن سفر پیامبر (ص) به شام و برخورد با بحیرای راهب و همچنین رد شبهات از شخصیت و آئین پیامبر (ص) از دیگر مطالب بخش دوم می‌باشد که همگی حکایت از بررسی دقیق و موشکافانه منابع و نقد محتوایی مطالب آنهاست.

در بخش سوم کتاب، تاریخ اسلام در دوره مکی مورد بررسی قرار می‌گیرد. با اینکه به جرات می‌توان گفت که تمامی مطالب این کتاب از تازگی و طراوت خاصی برخوردار است اما آنچه که در این بخش برجسته‌نماید به این قرار است:

۱- بیان حوادث به ترتیب و توالی تاریخی و توجه به مسئله زمان در بیان رویدادها.

۲- تهیه جدول فهرست اسامی اولین ایمان‌آوردگان و مؤمنان بر اساس سیره ابن‌شام و مقایسه با تاریخ طبری، روض الانف، تاریخ یعقوبی و نهایه الارب.

۳- بیان منظم مراحل مختلف دعوت پیامبر (ص) و واکنش‌های قریش و دست‌مندی این واکنش‌ها.

۴- ارائه تحلیل‌های جدید در مورد مهاجرت اولو دوم به حبشه و بیان این مطلب که دسته اول مسلمانان که به حبشه رفته‌اند نه برای ماندن و استقرار دائمی بلکه برای فراهم کردن زمینه برای مهاجرت اصلی (دوم) نزد پادشاه حبشه رفته‌اند و به همین جهت نیز سال بعد به مکه باز گشتند.

۵- تردید در گزارش مربوطه به خورده شدن عهدنامه قریش علیه بنی‌هاشم بوسیله موریانه.

۶- ارائه تحلیل‌ها و نقطه نظرات جدید در خصوص سفر پیامبر (ص) به طائف.

۷- بیان مطالب و دلایلی در مورد ایمان ابوطالب به خدا و پیامبر (ص).

۸- ذکر تمامی منازلی که پیامبر (ص) طی هجرت از مکه به یثرب از آنها عبور نموده است.

بخش چهارم کتاب نیز به حوادث و وقایع زندگی پیامبر اسلام و مسلمانان در مدینه از آغاز ورود پیامبر اسلام (ص) تا غزوه خندق اختصاص دارد. از ویژگی‌ها و مشخصات این بخش از کتاب که آن را از کتاب‌های دیگر متمایز می‌سازد، بررسی تحلیلی وقایع و حوادث بانگه به منابع مختلف و معتبر است. از دیگر ویژگی‌های آن، می‌توان به مطالبی چون ارائه کل مواد نخستین قواعد و قوانین اداره جامعه اسلامی در مدینه، تهیه جدول فهرست سرایا و غزوات پیامبر (ص) و مسلمانان در این دوره، توجه به مسائل